

Tipovi kapitalizma, ekspanzija neoliberalizma i socijalni učinci u baltičkim zemljama, Sloveniji i Hrvatskoj: komparativni pristup

JOSIP LUČEV*

Fakultet političkih znanosti
Sveučilište u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Izvorni znanstveni rad

UDK: 316.323.62:364.013(474+497.4+497.5)

doi: 10.3935/rsp.v20i1.1102

Primljeno: listopad 2012.

ZDENKO BABIĆ

Studijski centar socijalnog rada
Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska

Europa je u posljednjih 40 godina doživjela »okretanje« tržištu na dvije razine. Prva je globalna »migratorna tehnologija« neoliberalizma koja se razvija od 1970-ih. Druga je tranzicija u središnjoj i istočnoj Europi u posljednjih dvadesetak godina. Mogu li se prepoznati alternativni razvojni putovi i modeli unutar zajedničke orijentacije tržištu i tržišnoj ekonomiji u Europi? Autori najprije ispituju fenomen neoliberalizma te se bave razmjerom u kojem su neoliberalne reforme primijenjene u pet odabranih država: Estoniji, Litvi, Latviji, Sloveniji i Hrvatskoj. Koriste se s dva kompatibilna konceptualna okvira: difuzijom javnih politika i Varieties of Capitalism (VoC) uz nadopunu političkih elemenata poput toka rane tranzicije. Posljednjih godina unutar VoC literature često se spominju Slovenija i Estonija kao dvije funkcionalne suprotnosti u središnjoj i istočnoj Europi. Usporedbom relevantnih indeksa, autori potvrđuju takvo viđenje. Litva se uz Estoniju pozicionira na liberalnom kraju spektra, a Hrvatska, srodna Sloveniji, na strateški koordiniranom modelu tipa kapitalizma. Latvija je potvrđena kao nekonzistentno profilirana. Na kraju, autori propituju socijalne učinke alternativnih putova tranzicije, usvojenih modela kapitalizma i provedenih reformi.

Ključne riječi: postsocijalističke zemlje, tipovi kapitalizma, neoliberalizam, socijalni učinci tržišno orijentiranih reformi.

* Josip Lučev, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu / Faculty of Political Sciences, University of Zagreb, Lepušićeva 6, 10 000 Zagreb, Hrvatska / Croatia, jlucev@gmail.com

NEOLIBERALIZAM – POJMOVNO ODREĐENJE

Neoliberalizam je prvenstveno teško odrediv termin. U eksploziji uporabe termina od ranih 1990-ih (vidjeti Boas i Gans-Morse, 2009.) pripisano značenje vrlo je neujednačeno. U najprijemčivijem smislu, neoliberalizam jednostavno označava izbor tržišno usmjerenih politika u specifičnom kontekstu. Mnogi autori za komparativne sheme preferiraju alternativnu terminologiju: tako se u kontekstu novog institucionalizma o kojem raspravljamo u nastavku teksta za dominaciju tržišno orijentiranih politika preferira oznaka *Liberal Market Economy*. To su ujedno dva dominantna smisla u kojima u ovom radu koristimo termin neoliberalizam.

Iz općenite upotrebe termina nije razvidno misli li se uopće na konkretnu primjenu politika ili na sklop ideja. Harvey, primjerice, zaobilazi ovu razliku kada definira neoliberalizam kao »teoriju političko-ekonomskih praksi koja postulira kako se dobrobit čovjeka najbolje ostvaruje oslobađanjem individualnih poduzetničkih sloboda i vještina unutar institucionalnog okvira koji karakteriziraju snažna prava na vlasništvo, sloboda tržišta i trgovine« (Harvey, 2005.: 2). Unutar ekonomski liberalnije usmjerenih krugova termin se koristi nešto uže, no čak i tako može biti istoznačnica širokom skupu koncepata: ekonomski racionalizam, monetarizam, thatcherizam, reaganomika, neokonzervativizam, kontraktualizam, Washingtonski konsenzus (England i Ward, 2007., prema Aligica i Evans, 2009.). Govoreći o praksi, česta je oznaka Washingtonski konsenzus, sam po sebi dvosmislen termin. U smislu **preporuka za javne politike** upućivanih iz Washingtona od 1980-ih do početka 2000-ih moguće je zamijetiti konkretne konzistentne skupine preporuka: »(a) stremljenje

makroekonomskoj stabilnosti kontrolirajući inflaciju i smanjujući fiskalne deficite; (b) otvaranje ekonomija ostatku svijeta kroz trgovinu i liberalizaciju kapitalnog računa te (c) liberalizaciju domaćih tržišta faktora proizvodnje i finalnih proizvoda kroz privatizaciju i deregulaciju« (Gore, 2000.: 789, 790). Ovo shvaćanje doima se uvjerljivim, no usprkos razrađenosti, nije nužno i dovoljno specifično. Primjerice, u kontekstu ranih reformi postsocijalističkih zemalja i kejnzijanska i nova klasična i friedmanovska misao preporučala bi neku formu otvaranja tržišta i privatizacije s obzirom na prirodu izlaska iz centralno-planskog sustava. Točku u kojoj kontinuirane reforme predstavljaju dokaz primjene jednog ili drugog ekonomskog modela nije lako odrediti jer se nalazi u posvemašnjoj magli interpretacije. Ovaj je rad pokušaj raščišćavanja te magle i odgovora na pitanje: može li se nakon više od 20 godina jasno promotriti distinkcija razvojnih putova i kakve su njezine socijalne posljedice?

Budući da se fokusiramo na takav spoj ideja i prakse, držimo da je usprkos učestaloj opterećenosti opravdano koristiti termin neoliberalizam jer ga u potpunosti ne nadomještaju paralelni okviri globalizacije ili ciklusa akumulacije kapitala ni paralelni termini poput Washingtonskog konsenzusa. Dok je tako navedena Goreova definicija primjerena za opis preporuka za javnu politiku Washingtonskog konsenzusa, ona ne može obuhvatiti beskonačno kompleksno bogatstvo njihovih specifičnih primjena. Ovdje je nužno uvesti razlikovanje koje je učinila Ong između neoliberalizma s velikim N (koncipiran kao definiranje pojave čije se širenje može promatrati kroz set jedinica) i neoliberalizma s malim n kao migratorne tehnologije upravljanja koja se odnosi prema situiranom setu okolnosti (Ong, 2007.: 5). Držeći na umu ovu konceptualizaciju, sagledat ćemo mehanizme difuzije

javnih politika koji pretpostavljaju širenje neoliberalizma s velikim N, kao skupa politika koji je moguće univerzalno definirati. Zatim ćemo uzeti u obzir sustave komplementarnih institucija koji su se razvili u Hrvatskoj, Sloveniji i baltičkim zemljama kroz aparat koji nudi literatura povezana sa projektom *Varieties of Capitalism* (»tipovi kapitalizma«, u daljnjem tekstu VoC).

Oba su pristupa, dakako, pokušaji reduciranja kompleksne stvarnosti na apstrakcije s ciljem kompariranja primjena praksi. Osim toga, i pristup difuzije javnih politika (Graham, Shipan i Volden, 2008.) i VoC literatura (Grdešić, 2007.) predstavljaju okvire koji svaki u svom kontekstu osvajaju sve utjecajnije pozicije u nuđenju konceptualnih modela. U ovom članku ih prikazujemo kao dvije kompatibilne strane medalje. Cilj rada je, dakle, uporabom pristupa difuzije javnih politika te prikazom VoC pristupa analizirati baltičke zemlje i Sloveniju kao »antipode« u dosadašnjim istraživanjima sličnog pristupa i metodologije te u spomenuti kontekst smjestiti Hrvatsku. S tim u vezi je temeljno istraživačko pitanje – u kojoj mjeri usvojeni model gospodarskih odnosa u smislu primijenjene vrste kapitalizma te implementiranih (neoliberalnih) reformi determinira socijalne učinke? Rad se sastoji od 6 poglavlja. U prvom i drugom poglavlju donosi se pojmovo određeno neoliberalizma te pregled razvoja neoliberalnih reformi. Treće poglavlje prikazuje mehanizam difuzije neoliberalizma. Četvrto poglavlje raspravlja o inačicama kapitalizma usvojenim u kontekstu postsocijalističkih reformi. Peto poglavlje donosi specifičnosti između hrvatskog i slovenskog političkog modela tranzicije, koje bitno utječu na ostvarene ekonomske i socijalne učinke, a posljednje

poglavljje raspravlja o socijalnim učincima usvojenih inačica kapitalizma i implementiranih reformi. Tekst završava zaključnim razmatranjem.

KRATAK PREGLED KONTEKSTUALNIH OKOLNOSTI I RAZVOJA NEOLIBERALNIH REFORMI

Postoji široko polje u pravilu kritički usmjerene literature vezane za povijesni razvoj intenziviranja tržišno usmjerenih reformi (Stiglitz, 2002., 2009.; Klein, 2007.; Duménil i Lévy, 2004.; Harvey, 2005.). Ovdje donosimo kratak kontekstualni pregled te globalne prekretnice. Kontekst razvijenog svijeta nakon 1945. bio je kombinacija poslijeratne ekonomske ekspanzije s realnom opasnošću socijalističke alternative. Drugim riječima, kombinacija mogućnosti da se zbrinu svi slojevi društva s realnom potrebom da se to učini. Rezultat je bilo bujanje razvojno orijentiranih socijalnih država. Na polju međunarodnih institucija operirao je izvorni Međunarodni monetarni fond s idejnom podlogom Keynesovog viđenja kriza kao zatajenja tržišta i agregatne potražnje zbog kojih je potrebno financiranje ekspanzije vladinih troškova radi održavanja globalne agregatne potražnje (Stiglitz, 2002.).

U tom institucionalnom kontekstu i ekonomski neugodnoj sredini 1970-ih odvijali su se prvi eksperimenti u neoliberalnim zahvatima. U Čileu uvjeti za ekonomski eksperiment stvoreni su Pinochetovim pučem 1973. kojim je svrgnuta lijevo nastrojena Allendeova administracija. U kontekstu lišenom »normalnog« postupka kreiranja javne politike do izražaja su došli američki obrazovani ekonomisti iz Čilea (Chicago Boys¹) povezani s *juntom* koji su uspješno

¹ Ovi čileanski ekonomisti obrazovani su na odjelu ekonomije Sveučilišta u Chicagu pod vodstvom Milтона Friedmana, idejnog i intelektualnog predvodnika i zagovornika neoliberalizma u ekonomskoj politici.

provodili privatizaciju, deregulaciju i rezove socijalnih rashoda (Klein, 2007.: 77). U međuvremenu, grad New York 1975. godine našao se u fiskalnim poteškoćama koje su rezultirale prisilnim rezovima gradskih programa koje Harvey opisuje kao puč financijskih institucija protiv demokratski izabrane gradske vlasti New Yorka (Harvey, 2005.: 44). Oba scenarija će se u narednim desetljećima često opetovano primjenjivati. Čileanski scenarij ponavlja se kroz 1970-e u Latinskoj Americi, gdje dolazi do niza državnih udara (Argentina, Urugvaj, Brazil) koje prate neoliberalne reforme (Klein, 2007.), dok će pritisak povezan sa zaduživanjem postati važna poluga međunarodnih financijskih institucija.

Po pitanju unutrašnje generiranih promjena u razvijenom svijetu, ključno je razdoblje 1978.-1980., u kojem se odvija niz događaja koji neoliberalizam guraju iz eksperimentalnog modela u glavnu struju ekonomske misli i politike. Na vlast dolaze Ronald Reagan u Americi i Margaret Thatcher u Velikoj Britaniji, čije su mandate obilježili suzbijanje pregovaračke moći organiziranog rada i tržišno usmjerene reforme. Paul Volcker, tadašnji guverner središnje banke SAD-a (FED), formulirao je novu američku monetarnu politiku fokusiranu na suzbijanje inflacije. Njezin integralni dio u kontekstu tadašnje stagflacije bile su visoke kamatne stope, koje su naglo otežale tipično zaduživanje zemalja u razvoju izraženo u američkim dolarima. Tako je Volckerovo rješenje stagflacije bilo prvi korak stvaranja niza dužničkih kriza koje su uslijedile (Harvey, 2005.). A upravo od meksičke krize 1982.-1984. godine MMF i Svjetska banka postaju institucije koje aktivno sudjeluju u širenju neoliberalne paradigme kroz scenarij koji se mogao naslutiti u New Yorku. Radi se o uvjetovanosti reprogramiranja duga implementacijom tržišno orijentiranih reformi. Do pravog

zaoštavanja te uvjetovanosti došlo je tek s ruskom tranzicijom i nestankom efektivne socijalističke alternative. No, simbolička prekretnica 1989. godine nije iscrpljena u dominaciji zapadnog kapitalizma. Te godine političko-ekonomska terminologija obojačena je izlaganjem Johna Williamsona *What Washington Means by Policy Reform*. U tom konferencijskom radu, objavljenom iduće godine, Williamson se trudio izložiti preporuke koje nije smatrao kontroverznima; one su trebale odražavati generalni intelektualni zaokret ekonomske znanosti i stavove kakve su zauzimala washingtonske institucije. Williamsonove preporuke donekle su se poklapale s kasnijim, užim i zaoštrenijim, već opisanim, značenjem termina Washingtonski konsenzus. No ne i u potpunosti, budući da se za razliku od neoliberalnih preporuka Williamson zalaže za velik opseg javnog ulaganja u infrastrukturu (Williamson, 1990.). Ipak, u njegovu je radu vidljivo veliko približavanje preporuke ekonomskog *mainstreama* onomu što smo prepoznali kao neoliberalizam velikog N.

MEHANIZAM DIFUZIJE NEOLIBERALIZMA

Pristup difuzije javnih politika je brzo rastuće područje znanstvenog rada koje podrazumijeva bilo kakvo sukcesivno primjenjivanje inovacije u javnim politikama (vidjeti Gilardi, 2003.). Ima latentno visoku objašnjavajuću primjenu dok god možemo pretpostaviti mogućnost definicije politike ili skupine politika koje se sukcesivno primjenjuju. Ipak, zadržavanje na promatranju difuzije urodilo bi poteškoćama u procjeni učinka tih politika na sustav u cjelini. Upravo zato, u idućem ćemo odjeljku uvesti i komparativnu sistematizaciju.

Određivanje mehanizma difuzije potez je u kojem normativno opredjeljenje implicirano u odabiru termina zadobiva puni

smisao. U prikazu alternativnih pogleda uporabljena je generalna tipologija mehanizama difuzije (konstruktivisti, teorije prisile, konkurencije te *policy* učenja) koju izvode Dobbin, Simmons i Garrett (2007.).

Konstruktivisti i teoretičari učenja u ovoj su tipologiji razdvojeni prvenstveno zbog različitih intelektualnih zaleđa tih grana (sociologija, analiza javnih politika). Navodno se razlikuju i prema tome što isključivo konstruktivisti priznaju ograničenost racionalnosti (Dobbin, Simmons i Garrett, 2007.: 452), usprkos tome što isti rad osim bayesovskog učenja (savršeno racionalnog) priznaje i postojanje društvenog (pogotovo zajedničkog konsenzusa elita) i kanaliziranog znanja. U svakom slučaju, za potrebe shvaćanja neoliberalne difuzije, te dvije grane imaju više zajedničkog nego različitog; u oba slučaja riječ je o spoznajnom objašnjenju implementacije politika.

Za konstruktivistički pristup središnja je tvrdnja kako su »i legitimni ciljevi i primjerena sredstva zajednički društveni konstrukti koji se mijenjaju od jednog do drugog razdoblja« (Dobbin, Simmons i Garrett, 2007.: 451; o paradigmatama javnih politika vidjeti Hall, 1993.). Sama cikličnost ne predstavlja radikalno novo zapažanje. Kuhn ju zapaža na nešto sterilnijem području 1962. godine u razdobljima normalne znanosti u strukturi znanstvenih revolucija (Kuhn, 1996.), a Schumpeter u klasičnim situacijama sinteze i konsenzusa o ekonomskom znanju (Schumpeter, 1996.). U tom smislu (konsenzusa epistemičke zajednice), neoliberalizam je svakako dominantna ekonomska paradigma posljednjih desetljeća. Dok je rano središte širenja Sveučilište u Chicagu 1970-ih, do 1990. većinom ekonomskih odjela većih istraživačkih sveučilišta i poslovnih škola dominira neoliberalni način razmišljanja (Harvey, 2005.: 53). Postojanje dominantnog objašnjenja u kuhnovskoj perspektivi

znači i da će se abnormalni rezultati ignorirati, a suglasni postajati primjeri. Studija Lee i Strang (2006.) rijedak je empirijski potkrijepljeni doprinos epistemološkoj strani pristupa difuzije javnih politika. Analizirajući dinamiku difuzije politika vezanih za promjene u javnom sektoru (među zemljama OECD-a od 1980. do 1997.), autori su ustanovili da se zajednički trend promjena odnosi isključivo na smanjivanje javnog sektora, dakle samo u smjeru koji se mogao objasniti dominantnom ekonomskom paradigmatom. *Policy* učenje tako se odvija samo u okvirima očekivanih dokaza (nisu se učile lekcije o uspješnosti povećavanja javnog sektora ni o neuspješnosti smanjivanja). Ipak, kako ističu Fourcade-Gourinchas i Babb, čak i ako postoji prošireno uvjerenje o poželjnosti reformi usmjerenih prema tržištu i slobodnoj trgovini, ne znači da postoji i identično viđenje razloga te poželjnosti ili načina implementacije takvih reformi (Fourcade-Gourinchas i Babb, 2002.: 573). Drugim riječima, konstruktivističko nam objašnjenje ne pomaže nužno kod objašnjavanja primjene.

Modeli mehanizma prisile fokusiraju se na antiliberalne metode difuzije i zanimljivi su prvenstveno jer se bave spomenutom uvjetovanosti pomoći. Legitimacija uvjetovanosti (eng. *conditionality*) koristi argument kako se radi o provođenju mjera koje maksimaliziraju učinak zajma ili smanjuju vjerojatnost ekonomskih poteškoća u budućnosti. Ovu tvrdnju treba svakako shvatiti kao iskaz vrlo specifičnog pogleda **na ekonomsku ispravnost** udruženog sa snažnom mogućnošću provedbe iste. Iz takvog aranžmana slijede dva temeljna problema. S jedne strane, u situaciji u kojoj zemlja stupa u pregovore sa MMF-om šteta od usvajanja potencijalno destruktivnih ekonomskih politika potencijalno je manja od štete koju MMF može prouzročiti svojim povlačenjem. Već je Fondova objava

sumnje u spremnost na suradnju negativan signal privatnim investitorima (Stiglitz, 2002.). Tako se država koja se nalazila u situaciji traženja pomoći MMF-a često nalazila pred nezaobilaznom gorkom pilulom šok-terapije. S druge strane, problematična je neuspješnost tako nametnutih politika. Joseph Stiglitz se u svojoj knjizi *Globalization and Its Discontents* osvrće na nekoherentnost Međunarodnog monetarnog fonda, koja se izražavala u općenitom *one-size-fits-all* pristupu (Stiglitz, 2002.: 34) državama bez obzira na stvarne probleme. Takav pristup daje izvjesnu plauzibilnost neoliberalizmu velikog N, budući da isti set ideja može biti ne samo način konceptualizacije, već i aktivni stvaratelj stvarnosti.

Nakon argentinske krize 2001./2002. i posljedičnog unilateralnog prestanka otplaćivanja duga MMF-u, MMF postepeno ublažava i retoriku i uvjetovanje koje zahtijeva (Stiglitz, 2009.), no u narednim godinama raste globalno nezadovoljstvo Fondom, paralelno s pojavljivanjem alternativnih izvora financiranja. Sveukupni MMF-ov portfolio kredita od 2003. do kraja 2007. tako se drastično smanjuje, a tek pojava svjetske krize u godinama koje su slijedile te svestrana potreba za hitnim financiranjem spašava MMF od potpune marginalizacije (Lučev, 2010.).

Konačno, teoretičari konkurencije ističu ograničenost dostupnih opcija javne politike upravo s ekonomskom logikom globalizacije. Budući da su međunarodne korporacije slobodne birati državu u kojoj žele poslovati, bazirati proizvodnju i plaćati porez, države se nadmeću kako bi osigurale najpovoljnije uvjete poslovanja – tzv. utrka prema dnu (eng. *race-to-the-bottom*)

u smanjivanju poreznog opterećenja, smanjivanju javnog sektora, radničkih prava i regulacije kako bi se privuklo inozemne investitore (vidjeti Dobbin, Simmons i Garrett, 2007.). Princip moći (prisilni model difuzije) je tako generalno dobro pozicioniran za objašnjenje izravnog nedemokratskog nametanja tržišno usmjerenih politika potpomognutih otvorenim pritiskom, kao i nametanja sa strane međunarodnih organizacija poput MMF-a. Kada su suočeni s javnim pristankom ili indiferentnošću, ovakvi modeli moraju pribjeći prikrivenoj prinudi.²

Alternativno, pristupi koji se fokusiraju na konkurentnost država uzimaju uvjete globaliziranog tržišta kao dane. Preostaje samo jednostavan logički korak prema maksimiziranju dobitaka koji sugerira upravo implementaciju neoliberalnih politika. Empirijski utemeljen tekst autora Henisza, Zelnera i Guillena (2005.) bio je pokušaj pomirenja mehanizama koji propituje sličnu trostruku raspodjelu mehanizama na 71 državi od 1977. do 1999. godine u pogledu tržišno orijentiranih reformi u sektorima telekomunikacije i elektroprivrede. Autori donekle potvrđuju postojanje sva tri tipa mehanizama. Prisilni mehanizam ispitan je kao korelacija izloženosti male ekonomije multilateralnim zajmovima uvjetovanih vidljivijim tržišno orijentiranim reformama – privatizacija i *de jure* ali ne i *de facto* depolitizacija regulacije te liberalizacija tržišta. Zanimljiv je zaključak kako je vidljive reforme među navedenima jednostavnije nametnuti izvana, no kako su za njihovo očekivano funkcioniranje potrebne i manje vidljive i teže nametnute reforme, nametanje reformi općenito može proizve-

² Tako i Harvey (2004.) i Peet i sur. (2003.) koriste gramsciansku hegemoniju ideja kako bi objasnili pristajanje javnosti na nešto što većini nije u interesu. U objašnjenjima koercivnih pristupa (vezanima za polje difuzije javnih politika ili ne) često su implicirani klasna borba i više ili manje svjesno poboljšavanje položaja gornjih slojeva društva. Čak i Stiglitz govori o interesu financijskih krugova kao o prućenom alternativnom setu ciljeva koji je MMF ostvarivao (Stiglitz, 2002.).

sti nekoherentnu sliku (ovakav zaključak u skladu je s razmišljanjem u VoC literaturi) te vjerojatno manju generalnu učinkovitost nametnutog u odnosu na spontano inicirani neoliberalizam. Moguće je da prisilno nametnuta reforma na ovakav zaobilazni način pogoduje kratkoročnim interesima ulagača te pojavi monopola, a ne većoj konkurenciji i interesu potrošača (Henisz, Zelner i Guillen, 2005.: 893).

Usprkos teškoj mjerljivosti nekih od njih, čini se nužnim barem držati na umu sva tri navedena sloja kako bi se bolje shvatila priroda difuzije neoliberalizma, ako ne već i kontekst primjene. Promatrajući efekte ovih mehanizama na odabраних pet država i fokusirajući se na MMF-u, zamjećujemo sljedeće:

1. Efekte prinude ili uvjetovanosti

MMF-a teže je procijeniti jer službeni podaci o uvjetovanosti zajmova nisu dostupni za razdoblje prije 1996., dakle upravo za razdoblje u kojem su Estonija, Litva, Latvija i Hrvatska dogovorile veći dio transakcija s Fondom. Ne računajući sadašnje financijske perturbacije, Latvija se zadužuje do 1994., Estonija do 1995., a Litva i Hrvatska do 1997. godine prema podacima objavljenim na stranicama MMF-a.³ Nakon ovog razdoblja, dogovaranje niz sigurnosnih aranžmana koji nisu morali biti uporabljani. Povlačenje dijelova zajma – tranši uvjetovano je implementiranjem preporučenih promjena javne politike predviđenim za određeno razdoblje. Od posljednjeg zajma koji je Hrvatska

iskoristila, povučena je tako samo prva tranša u visini od 8% odobrenog iznosa. Međutim, vidljivo je da je Slovenija i teoretski izbjegla uvjetovanost, budući da nikad nije na ovaj način poslovala s MMF-om. Povodom jedinog recentnog zajma ovoj skupini⁴ – SBA Latviji 23. 12. 2008. (IMF) vidljiv je potpuno nov pristup. Bez presedana je bliska suradnja EU-a i MMF-a te veličine zajma u odnosu na kvotu u MMF-u, a u dogovaranju uvjeta sada transformirani MMF pokazuje se kao manje oštar među partnerima zagovarajući blaže i dugoročnije mjere⁵ (pogotovo u pogledu devaluacije lata koja je dakako politički opterećena željom za održavanjem ERM II mehanizma i što skorijeg ulaska u Eurozonu). Ova je diskrepancija bila dovoljna da izazove komentare o europskom spašavanju Washingtonskog konsenzusa (Lütz i Kranke, 2010.).

2. Logika *race to the bottom* pokazuje se dostatnom da objasni tokove stranih direktnih investicija samo u određenim slučajevima. Estonija, Litva i Latvija su najdalje otišle u otvaranju tržišta i liberalizaciji u kontrastu sa Slovenijom i Hrvatskom. Ipak, ne čini se da je neka od pet zemalja sudjelovala u borbi za transnacionalni kapital kakva je vidljiva u slučaju Češke, Slovačke, Mađarske i Poljske (Bohle, 2009.; Bohle i Greskovits, 2007.).
3. Kako ističu Aligica i Evans (2009.), **širenje ideja** ključno je područje u

³ http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extrans1.aspx?memberKey1=227&endDate=2013%2D03%2D01&finposition_flag=YES http://www.imf.org/external/np/fin/tad/extrans1.aspx?memberKey1=227&endDate=2013%2D03%2D01&finposition_flag=YES

⁴ U trenutku pisanja, slovenska se ekonomija nalazi u situaciji u kojoj je lako zamisliva potreba za skorašnjom intervencijom MMF-a.

⁵ Te tendencije su generalno vidljive i u suvremenim zajmovima Mađarskoj i Rumunjskoj (Lütz i Kranke, 2010.).

shvaćanju difuzije neoliberalizma u postsocijalističkim zemljama, ali ipak i zapostavljeno kako zbog neshvaćene važnosti tako i zbog vrlo teške mjerljivosti. No, ako je vjerovati opisu Knöbl i Haas (2003.), baltičke su se zemlje bez prevelikih pritiska od strane MMF-a, dakle, kroz proces učenja, pokazale spremnima konstruirati svoje institucije uz Fondovu tehničku pomoć u stvaranju »jednog od najotvorenijih sustava trgovine na svijetu« (Knöbl i Haas, 2003.: 11). Ipak, ovaj izvještaj spominje i otpor određenim tržišno orijentiranim politikama, a pogotovo u Latviji (Knöbl i Haas, 2003.: 15). Kao što ćemo vidjeti u narednom odjeljku, upravo Latvija predstavlja primjer neujednačenosti liberaliziranja ekonomije.

TIPOVI KAPITALIZMA I USVOJENI MODEL U KONTEKSTU POSTSOCIJALISTIČKIH REFORMI IZABRANIH ZEMALJA

Pristup tipova kapitalizma (*Varieties of Capitalism* - VoC) centriran je na zborniku Hall i Soskice (2001.), a originalno osmišljen oko konceptualizacije kompariranja političkih ekonomija preko prirode koordinacije aktivnosti tvrtki. Ovaj elegantni model determinirao je pripadnost razvijenih zemalja u dva generalna tipa kapitalizma: *liberal market economy* (poput SAD i Velike Britanije) te *coordinated market economy* (poput Njemačke i skandinavskih zemalja). Ova redukcija na dva modela, kao i očekivanje relativno jasne pripadnosti nekom modelu, moguća je zbog pretpostavke o ograničenosti setova institucionalnih komplementarnosti koju može primjenjivati razvijeno, funkcionalno gospodarstvo. Pet varijabli koje sačinjavaju model predstavljaju »sfere u kojima tvrtke

moraju razviti odnose kako bi riješile problem središnje koordinacije njihovim osnovnim kompetencijama« (Hall i Soskice, 2001.: 6, 7). **Industrijski odnosi** su način koordinacije plaća i radnih uvjeta s radnom snagom/organizacijama koje ih predstavljaju/drugim poslodavcima koji djeluju na stope nezaposlenosti i inflacije. **Stručno osposobljavanje i obrazovanje** sfera je u kojoj se tvrtke suočavaju s pitanjem adekvatne razine vještina radne snage, a radnici odlučuju o tome koliko treba ulagati u koju vještinu. Rezultat je razina osposobljenosti i konkurentnost u cijeloj ekonomiji. **Korporativno upravljanje** razina je na kojoj tvrtke traže izvore financiranja, a investitori sigurnost investicija. **Odnosi među tvrtkama** je sfera odnosa koje tvrtka uspostavlja s klijentima i dobavljačima osiguravajući stabilnu potražnju, ponudu inputa te dostupnost tehnologije. Posljedica ove varijable kompetitivnost je tvrtki i razvoj tehnologije u cijeloj ekonomiji. Posljednja su razina **zaposlenici** te njihova sposobnost unapređivanja ciljeva tvrtke, s posljedicom karaktera režima proizvodnje (Hall i Soskice, 2001.: 7). Komplementarni načini nošenja s ovim pitanjima determiniraju svrstavanje političke ekonomije u LME (koordinacija prvenstveno preko tržišnih mehanizama) ili CME (koordinacija preko strateških netržišnih mehanizama). Postoji i niz zemalja koje Hall i Soskice nisu uspijevali jasno opredijeliti (Italija, Grčka, Španjolska, Francuska, Portugal), jer su slijedile neusklađene politike. VoC pristup za takve zemlje predviđa slabiji rast jer pozitivne eksternalije institucionalnih aranžmana ostaju neiskorištene s kompatibilnim aranžmanom. Primjerice, liberalizirano tržište kapitala u LME zemljama omogućava brzo prilagođavanje investitora ekonomskoj situaciji i realokaciju kapitala, dok liberalizirano tržište rada omogućava brzo otpuštanje radnika tamo gdje je

investicija povučena i zapošljavanje tamo gdje je alocirana. No, s čvršće reguliranim tržištem rada, slobodni kapital gubi bitnu komponentu mobilnosti i obrnuto. Odnos ekonomskog rasta i institucionalne opredijeljenosti potvrđen je u Hall i Gingerich (2004.), a zanimljivo je kako su navedene zemlje s neusklađenim politikama i među najpogođenijima trenutnom recesijom.

Pojavljuju se i grupiranja sličnih zemalja s neusklađenim politikama poput DME – *dependent market economy* (Nölke i Vliegenthart, 2009.) ili mediteranskog modela koji nagovještavaju i Hall i Soskice (2001.), no ovdje je potrebno držati na umu upozorenje o generalnoj sklonosti novog institucionalizma, uključujući i projekt *Varieties of Capitalism* prema principu kategorija. Očekivanje ideal-tipova znači i guranje u okvire u kojima specifična politička ekonomija možda i ne pristaje najbolje (Dente, Dossi i Radaelli, 2011.) i zaobilaženje funkcionalnog modela usporedbe. Može se, dakako, pretpostaviti postojanje stabilnih grupa sličnosti udaljenih od LME i CME konvergencija, bez da se takva grupiranost odražava na učinkovitost.

Proteklih godina, VoC pristup je proširen i na postsocijalističke zemlje središnje i istočne Europe (Feldmann, 2006.; Lane i Myant, ur., 2007.; Adams, 2011.; Crowley i Stanojević, 2011.). Najzanimljivijom se pokazala usporedba deset novih postsocijalističkih članica EU-a u kojoj su Estonija i Slovenija isplivale kao antipodi novog kapitalističkog prostora, prva kao LME, a druga kao CME (Feldmann, 2006.; Bluchen, 2007.). Snažna centralizacija pregovaranja o plaćama i uloga radne snage u procesu odlučivanja naveli su Bohle i Greskovits (2007.) da Sloveniju nazovu neokorporativističkim modelom, a baltičke zemlje neoliberalnim, usprkos generalnom zaobilaženju ovog termina u VoC literaturi. Hrvatska je, uz rijetke iznimke poput

Adams (2011.) i Knell i Srholec (2007.), ili ignorirana ili spominjana u drugom kontekstu usporedbe (Bartlett, 2007.). Adams je ustvrdio veliku sličnost Slovenije i Hrvatske kao dva postsocijalistička CME modela. Bartlett (2007.) se koristi drukčijom metodom i tipologijom komparacije, no ipak dolazi do sličnog zaključka kada zamjećuje znatne razlike između Hrvatske i većine drugih zemalja »zapadnog Balkana« i predviđa vjerojatnu konvergenciju Hrvatske prema kontinentalno europskom (dakle CME) modelu.

Slovenija i Estonija su u VoC studijama bile zahvalne za usporedbu zbog dobrih ekonomskih performansi kroz dva alternativna seta relativno dobro izraženih institucionalnih komplementarnosti, dakle upravo veze rasta i opredijeljenosti koju VoC pristup očekuje.

Sličnost Slovenije i Hrvatske potvrđuje i obuhvatna empirijska studija Knell i Srholec (2007.). U VoC kontekstu, autori su uspoređivali tri faktora: socijalnu koheziju (politike redistribucije), tržište rada te poslovnu regulaciju. Kompozitni indeks je veći s približavanjem modelu strateške koordinacije (CME), te niži u približavanju modelu tržišne koordinacije (LME). Ne računajući Bjelorusiju i Ukrajinu, indeksi koordinacije Slovenije (6,3) te Hrvatske (5,6) najviši su među postsocijalističkim zemljama, te usporedivi s Njemačkim (4,8). Estonski (-5,7) je uz ruskog najniži među postsocijalističkim zemljama, te usporediv s onim Velike Britanije (-5,8). Ovi nalazi također potvrđuju polarizaciju Hrvatske i Slovenije s jedne strane te ponajprije Estonije s druge strane spektra (Knell i Srholec, 2007.: 60, 61). Zamjetna je loša profiliranost Latvije s indeksom blizu neutralnosti (0,6). Podaci korišteni za izračun indeksa su iz razdoblja 2001.-2004. Kako bi usporedili trenutno stanje u 5 odabranih država, u tablici 1. donosimo i relevantne recentne indekse Heritage fondacije iz 2012. godine.

Tablica 1.
Relevantni Heritage indeksi

	Large scale privatization index 2010. (EBRD)	Coordination index (Knell i Srholec, 2007.)	Redistribution index (Knell i Srholec, 2007.)	Labor Freedom index 2012. (Heritage)	Financial Freedom index 2012. (Heritage)
Hrvatska	3,33	5,6	1,3	44,4	60
Slovenija	3,0	6,3	3,0	42,2	50
Estonija	4,0	-5,7	-4,4	56,9	80
Litva	3,67	-3,8	-1,3	64,6	80
Latvija	4,0	0,6	-1,8	59,1	50

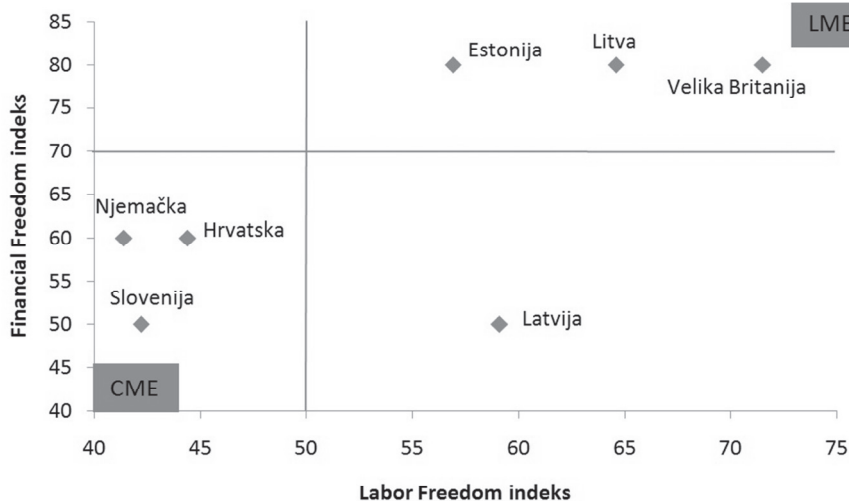
Izvor: Heritage.

Legenda: *Large scale privatization index* je indikator privatizacije s vrijednošću između 1 prije početka reformi i 4,33 za najvišu razinu privatizacije (EBRD). *Coordination index* mjera je agregata indeksa regulacije tržišta rada, indeksa regulacije poduzeća i indeksa redistribucije. Pozitivne vrijednosti označavaju CME model, a negativne LME model (Knell i Srholec, 2007.). Heritageov indeks slobode rada sastavljen je od mjera rigidnosti radnih sati, obavezne otpremnine, zakonskog otkaznog

roka, teškoće otpuštanja redundantnih radnika, teškoće zapošljavanja dodatnih radnika, odnosa minimalne plaće i prosjeka dodane vrijednosti po radniku. Indeks financijske slobode agregatni je indeks koji mjeri opseg regulacije financijskih usluga, razinu državne intervencije u bankama i drugim financijskim tvrtkama kroz izravno i neizravno vlasništvo, otvorenost za stranu konkurenciju, vladin utjecaj na alokaciju kredita i opseg financijskog razvoja te razvoja tržišta kapitala (Heritage).

Slika 1.

Pozicioniranje izabranih zemalja unutar LME i CME modela kapitalizma preko Heritage indeksa

Izvor: Autorov izračun prema Heritage.

Na slici 1. prikazan je odnos dvije najvažnije institucionalne varijable (rad i kapital, odnosno industrijski odnosi i korporativno upravljanje). Na x osi prikazan je Heritage indeks slobode rada, a na y osi Heritage indeks financijske slobode. Ove indekse upotrijebili smo zbog jednostavnosti i dostupnosti, no s obzirom na to da indeks financijske slobode mjeri i područja koja nisu zanimljiva za analizu institucionalnih komplementarnosti, upotrebu ovih indeksa u pravilu bi trebalo ograničiti na zemlje koje dijele šire kontekstualne uvjete (primjerice, male posttranzicijske zemlje). Prikaz podataka na slici potvrđuje nalaze Knell i Srholec (2007.) o grupiranosti Slovenije i Hrvatske (dolje lijevo) te Estonije i Litve (gore desno) na suprotnim stranama CME-LME spektra, te lošiju definiranost Latvije. Usto, bez korekcije s indeksom redistribucije koji koriste Knell i Srholec u kompozitnom indeksu, koristeći, dakle, iste dvije ključne VoC varijable, Litva bi se kao i na slici 1. našla bliže LME krajnosti od Estonije. Dvije europske krajnosti - Njemačka i Velika Britanija također se na slici pojavljuju tamo gdje bi ih prema VoC pristupu očekivali. Kao što su lošije definirane razvijene zemlje među najzahvaćenijima recesijom, tako je i Latvija, jedna od pet zemalja koje proučavamo s najmanje usklađenim politikama, ujedno i najgore pogođena ekonomskim kretanjima u proteklih pet godina. Dok istraživanje krize nije zahvaćeno ovim radom, reagiranje modela institucionalnih komplementarnosti na recesijske uvjete predstavlja zanimljivo (koliko je poznato autorima ovog rada, za sad

ujedno i ignorirano) područje koje bi moglo unaprijediti razumijevanja VoC modela, ali i općenito ekonomskog usporavanja/kontrakcije.

POLITIČKI MODEL

No, bez obzira na navedene indikatore, situacije u Sloveniji i Hrvatskoj daleko su od identičnosti. Ključne razlike između slovenskog i hrvatskog modela kapitalizma su kontekst i način ranih reformi – pogotovo privatizacije. Upravo političku borbu na domaćem frontu vrlo teško mogu objasniti statična analiza VoC (Knell i Srholec, 2007.) ili dinamična, ali agregatna analiza pristupa difuzije javnih politika. Zato u ovom odjeljku izdvojeno iznosimo kratak anegdotalni prikaz rane i u kontekstu postsocijalističkog laboratorija »usvajanja modela kapitalizma«, ključne faze transformacije. U tranziciju su obje zemlje ušle sa zajedničkim nasljeđem radničkog samoupravljanja te tržišnog socijalizma. Tako je u prvom stupcu tablice 2. vidljiva zajednička visoka razina početnog indeksa (agregirana mjera liberalizacije cijena, vanjske trgovine i privatizacije) u kontrastu s baltičkim zemljama (zapravo razlika između situacija u Jugoslaviji i Sovjetskom Savezu). U kretanju indeksa vidljiva je relativna sprost Slovenije i Hrvatske u primjeni ranih reformi (transformacijska strategija gradualizma) u usporedbi s vrlo brzim promjenama Estonije, Litve i Latvije (*big bang*, šok-terapija), koje uglavnom nadilaze slovensku i hrvatsku razinu promjena već 1994.

Tablica 2.
Brzina ranih reformi

Indeks liberalizacije*	1989.	1992.	1994.
Hrvatska	0,41	0,72	0,82
Slovenija	0,41	0,78	0,82
Estonija	0,04	0,64	0,89
Litva	0,04	0,55	0,89
Latvija	0,04	0,51	0,81

Izvor: EBRD, Transition indicator database.

* Prema de Melo, Denizer, and Gelb (1996.): indeks liberalizacije agregatna je mjera liberalizacije domaćih cijena sustava vanjske trgovine i privatizacije uključujući reformu bankarskog sustava.

Ipak, usprkos sličnostima Hrvatske i Slovenije u tempu reformi, način njihove izvedbe bitno se razlikovao jer su početak 1990-ih označila dva drastično različita konteksta tranzicije. Kako naglašavaju Crowley i Stanojević (2011.), osnovne institucije slovenske političke ekonomije formirane su u kontekstu vala štrajkova 1992. godine. Upravo impresivna socijalna mobilizacija u ključnom trenutku predstavljala je »niz društvenih konflikata, nakon kojih su slijedile političke razmjene i konačno institucionalizacija tih razmjena« (Crowley i Stanojević, 2011.: 281). U pogledu privatizacije rezultat je bila mješavina sustava vaučera i prava otkupa za insajdere (upravu i zaposlenike), koja se u praksi relativno sporo izvodila i prvenstveno pogodovala insajderima (Buchen, 2007.).

U snažnom kontrastu, u Hrvatskoj se »liberalizacija odvila usred institucionalnog deficita i rata, a privatizacija koja je osmišljena kao državno-upravljana tekla je paralelno s ratom i ekstenzivnom vojnom mobilizacijom velikih dijelova populacije. (...) Dakako, nekolicina je bila dobro pozicionirana, dok je većina jednostavno isključena iz procesa.« (Franičević i Bičanić, 2005.: 15). Tako je privatizacija u Hrvatskoj provedena bez učinkovitog nadzora i s brojnim pravnim nepravilnostima koje su pogodovale kratkoročnim interesi-

ma pojedinaca bliskih političkim lokusima moći (Družić, 2009.). Osim što je kontekst rata stvorio atmosferu u kojoj je socijalna mobilizacija i propitivanje političkih elita bilo otežano, nanio je štetu hrvatskom gospodarstvu u nizu drugih područja (veliki problem izbjeglica), 30% uništenog industrijskog kapaciteta i 14,9% svih rezidencijalnih stanova, nužnost velikih izdvajanja za potrebe vojske i policije, kao i neizravni troškovi povezani sa zdravstvenom slikom populacije (Bartlett, 2007.; Družić, 2009.). Ipak, ovakvi su gubici lakše nadoknadivi od dalekosežnih posljedica, načina i konteksta institucionalnih promjena. Cerami i Stubbs (2011.), zalažući se za uvođenje političkog djelovanja u usporedbu političko-ekonomskih sustava, svrstavaju Hrvatsku u kategoriju *state-influenced market economies* za koju je značajan utjecaj političke moći preko klijentelističkih tendencija (Stubbs i Zrinščak, 2009.; Cvijanović i Redžepagić, 2011.). Držimo da je važno držati na umu upravo proces institucionalne promjene za objašnjenje ovakvog, empirijski teško dokazivog, ali vrlo vjerojatno prisutnog utjecaja na karakter političke ekonomije u cijelosti. Tok je »trostruke transformacije« (Offe, 1990.) u Hrvatskoj provoden u okolnostima onemogućenog nadzora nad elitama i nedostatne socijalne mobilizacije. Dosadašnje stanje hrvatske političke

ekonomije bilo je dominirano odnosom relativno ugodnog zaleđa turističkog potencijala i institucionalne baštine s problematičnom transformacijom i pervazivnom mobilnom tehnologijom neoliberalizma (Ong, 2007.).

SOCIJALNI UČINCI RAZLIČITIH INAČICA KAPITALIZMA U IZABRANIM ZEMLJAMA

Različite inačice primijenjenih modela kapitalizma u promatranim zemljama odrazile su se u velikoj mjeri i na kretanje ključnih socijalnih indikatora koja prikazujemo u nastavku. Kako je prethodno naznačeno, u baltičkim zemljama očekujemo utjecaj implementacije neoliberalnog kapitalističkog modela, u Sloveniji koordiniranog korporativnog modela, dok se Hrvatska svrstava negdje između ova dva modela s mješavinom neoliberalnih utjecaja sa značajnim utjecajem »klijentelističkog modela« s jedne strane i ostavštinama bismarckovskog koordiniranog modela socijalne države s druge strane. Socijalni učinci razmatraju se analizom kretanja ekonomskih nejednakosti i stopa rizika od siromaštva, dok se značaj socijalne države u primijenjenim inačicama kapitalizma u izabranom uzorku zemalja ocjenjuje razinom socijalnih izdataka i izdacima opće države u BDP-u koji aproksimiraju ulogu socijalne države i javnog sektora u gospodarstvu.

Ekonomске nejednakosti i stope rizika od siromaštva

Kretanja ekonomskih nejednakosti determinirana su brojnim faktorima u srednjoročnom razdoblju, dok u dužem vremenskom roku ekonomske nejednakosti u nekom društvu značajno ovise o prevladavajućem modelu socio-ekonomskih odnosa u primjeni. Zato se u tablici 3. prikazuje dinamika kretanja ekonomskih nejednakosti promatranih zemalja u dužem vremenskom razdoblju. Ono što se odmah može zaključiti iz podataka o kretanju ekonomskih nejednakosti jest da bivše socijalističke baltičke zemlje ulaze s istom razinom društvenih ekonomskih nejednakosti u proces tranzicije kao i predstavnica koordiniranog tržišnog CME modela – Slovenija, da bi onda u procesu tranzicije dosljedno implementirajući politike i programe institucija koje su promovirale LME model razina ekonomskih nejednakosti vrlo snažno porasla u baltičkim zemljama te dosegla razinu koja je viša ne samo od predstavnice CME modela Slovenije nego su ekonomske nejednakosti baltičkih zemalja Litve i Latvije postale najvišima unutar prostora europskih zemalja. S druge strane, ekonomske nejednakosti mjerene Ginijevim koeficijenom neznatno su se povećale u Sloveniji u odnosu na predtranzicijsku razinu. Isti blagi trend povećanja (pomalo iznenađujuće; vidi Nestić, 2002.) bilježi Hrvatska, ali s bitno višom razinom nejednakosti od Slovenije i nižom od baltičkih zemalja.

Tablica 3.
Dinamika ekonomskih nejednakosti u promatranim zemljama

Ekonomske nejednakosti (Ginijev koeficijent)	1987./88.*	1993./95.*	2000.	2005.	2008.	2010.
Estonija	23	35	36	34,1	30,9	31,3
Latvija	23	31	34	36,1	37,7	36,1
Litva	23	37	31	36,3	34	36,9
Slovenija	22	25	22	23,8	23,4	23,8
Hrvatska	29	30*	n.a	28	27	31,5

Izvor: Eurostat od 2000. do 2010. Milanović, B. (1995.) za 1987./88. i 1993./95.

Na sličan način usvojeni i dosljedno implementirani model neoliberalnih socijalno-gospodarskih odnosa u baltičkim zemljama može se povezati i s natprosječnom izloženošću stanovništva ovih zemalja riziku od siromaštva, kako pokazuju podaci u tablici 4. Prema podacima, baltičke zemlje Litva i Latvija kontinuirano se zadnjih godina nalaze na samom vrhu popisa zemalja s najvišim stopama rizika od siromaštva i

materijalne deprivacije u Europi (5. stupac tablice 4.), dok Estonija bilježi nešto bolji rezultat, ali je također u vrhu europskih zemalja s obzirom na stopu rizika od siromaštva. Potpuna suprotnost u ovom pogledu je Slovenija kao predstavnica koordiniranog tržišnog modela kapitalizma, što se vidi iz podataka o kontinuirano niskim stopama rizika od siromaštva, koje su među najnižima u europskom kontekstu (tablica 4.).

Tablica 4.

Stopa rizika od siromaštva i indeksi materijalne deprivacije

	2002.	2005.	2008.	2010.	2010.
	Stope rizika od siromaštva				Indeksi materijalne deprivacije
Estonija	18	18,3	19,5	15,8	22,3
Latvija	16	19,2	25,6	21,3	46,1
Litva	17	20,5	20,0	20,2	36,0
Slovenija	11	12,2	12,3	12,7	15,8
Hrvatska	-	18	17,3	20,5	32,4

Izvor: Eurostat.

Premda, kako je prije navedeno, određeni autori (Knell i Srholec; 2007., Adams, 2011.) s obzirom na usvojenu inačicu kapitalizma svrstavaju Hrvatsku bliže Sloveniji, tj. koordiniranom tržišnom modelu CME, rezultati o ostvarenim socijalnim učincima, visine ekonomskih nejednakosti (tablica 3.) koje se približavaju baltičkima te stope rizika od siromaštva koje su na razini baltičkih LME zemalja (tablica 4.) upozoravaju da je ovakvo grupiranje Hrvatske unutar spomenute bimodalne sheme u najmanju ruku nepotpuno. Naime, upravo bi nas inherentna sklonost novog institucionalizma prema ideal-tipovima mogla natjerati da prema određenim institucionalnim aranžmanima u Hrvatskoj očekujemo i socijalne rezultate kakve bilježe daleko razvijenije CME zemlje, a oni evidentno izostaju.

Kretanje izdataka socijalne zaštite i opće države

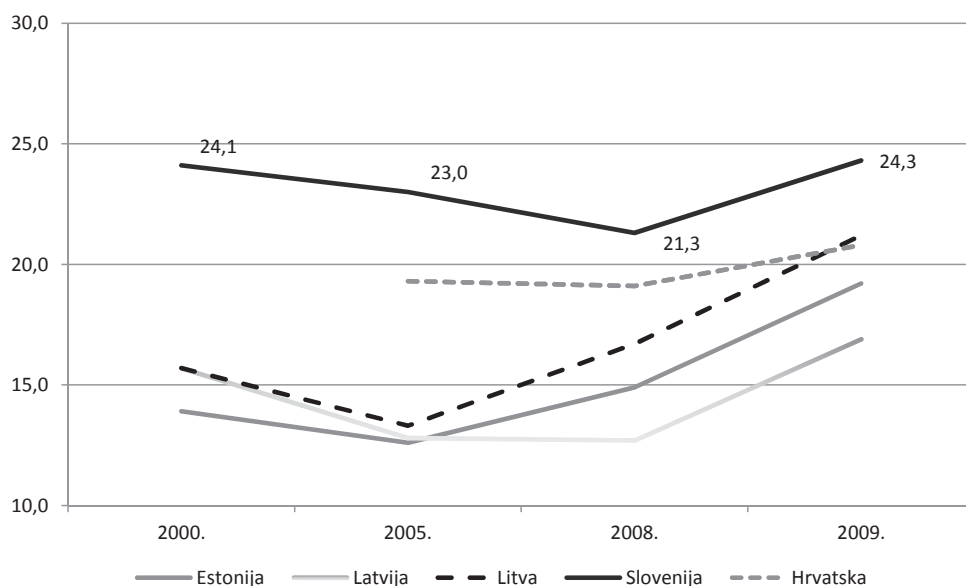
U odnosu na prethodne podatke prema kojima je Hrvatska s obzirom na rasprostranjenost siromaštva i razinu ekonomskih nejednakosti bliža rezultatima LME zemalja, kada se pogledaju podaci o kretanjima izdataka za socijalnu zaštitu i opće države u BDP-u, dobije se nešto drugačija slika. Podaci prikazani na slici 2. o izdacima za socijalnu zaštitu koji mogu poslužiti kao aproksimacija uloge socijalne države, te podaci o udjelu rashoda opće države u BDP-u koji aproksimiraju ulogu države u gospodarstvu daju ipak nešto drugačiju sliku koja Hrvatsku smješta uistinu prema tim pokazateljima u sredinu između ova dva prethodno opisana modela CME i LME. Naime, kako pokazuju podaci o kretanju izdataka socijalne zaštite, razvidno je da

su na početku 2000. baltičke zemlje uistinu značajno zaostajale za Slovenijom, do 2005. godine taj jaz se i produbio, dok se Hrvatska sa svojom razinom izdataka socijalne zaštite 2005. godine nalazila negdje između Slovenije i baltičkih zemalja. Čini se da je ipak snažan udar recesije u baltičkim zemljama koji se dogodio 2008. i

2009. godine s jedne strane povećao potrebu za socijalnim izdacima, a s druge strane smanjujući nazivnik (BDP) doveo do određenog, prema svemu sudeći, kratkotrajnog (i dugoročno neodrživog) porasta udjela socijalnih izdataka u BDP-u u 2009. godini u baltičkim zemljama.

Slika 2.

Izdaci za socijalnu zaštitu u izabranim zemljama

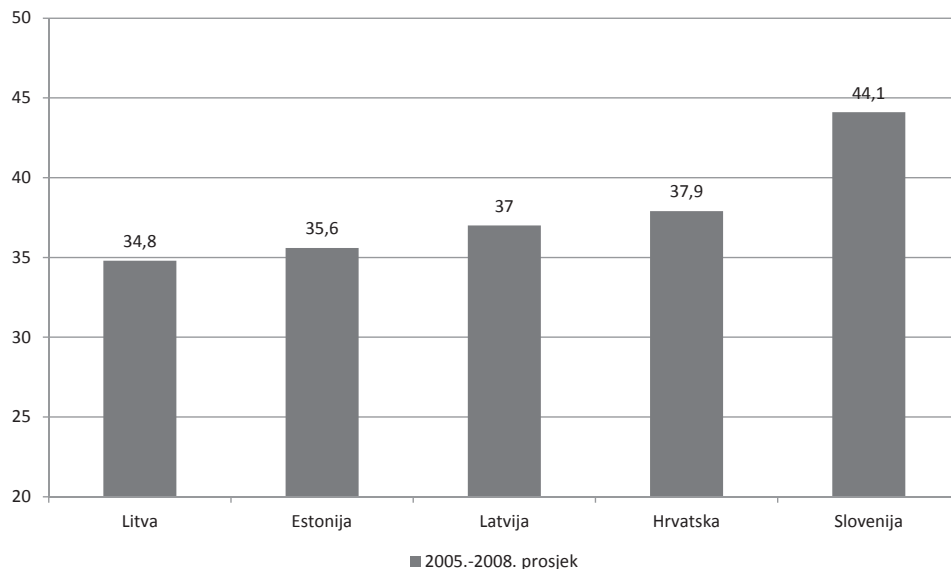
Izvor: Eurostat i Ministarstvo financija za Hrvatsku.

Kada se pogledaju podaci prikazani na slici 3. o prosječnom udjelu izdataka opće države u BDP-u, Hrvatska se nalazi između baltičkih zemalja i Slovenije, ali je svojim prosjekom i ovdje bliža baltičkim zemljama nego Sloveniji, što dodatno upućuje na specifičnost izgrađenog modela kapitalizma i socijalno gospodarskih odnosa u

Hrvatskoj koji se nalazi negdje između ove dvije teorijske inačice, koje dobro reprezentiraju prema većini indikatora Slovenija s jedne strane, kao predstavnica koordiniranog tržišnog modela kapitalizma CME i baltičke zemlje kao predstavnice liberalnog tržišnog modela kapitalizma s druge strane.

Slika 3.

Kretanje izdataka opće države u BDP-u, prosjek 2005.-2008. godina*

Izvor: Eurostat i Ministarstvo financija Republike Hrvatske.

* Podaci završavaju s 2008. godinom zbog nastupanja recesije te fiskalne konsolidacije u godinama koje slijede, posebice u Sloveniji i Hrvatskoj, a što onda »iskrivljuje« sliku.

ZAKLJUČAK

Neoliberalizam smo u ovom radu prepoznali u nekoliko važnih dimenzija kako bismo usporedili baltičke zemlje, Hrvatsku i Sloveniju. Ostavljajući po strani sporni idejni aspekt (gdje završava neoklasična ili nova klasična, a počinje neoliberalna ekonomija), usmjerili smo se na analizu stanja ekonomije preko pristupa poznatog pod nazivom tipovi kapitalizma (*Varieties of Capitalism*), procjenjujući stupnjeve institucionalnih komplementarnosti između polova LME i CME. Iako izjednačavanje LME i tržišno usmjerenih reformi identificiranih kao neoliberalnih nije nemoguće obrađujući postsocijalističke zemlje istočne i središnje Europe, uputno je napomenuti kako su liberalna i strateška koordinacija starije od

pojave neoliberalne struje ekonomije 1970-ih godina. No, čak je i takav neoliberalizam shvaćen kao oblik financijalizacije ekonomije udruživ s naslijeđenim VoC formatima razvijenih zemalja preko literature o ciklusima akumulacije kapitala, mada takvo poimanje nije obuhvaćeno konturama ovog rada. Dok VoC pristup stremi mogućnostima objašnjenja promjene institucionalnih aranžmana (Hall i Thelen, 2007.), svojom logikom taj pristup najbolje objašnjava komplementarne institucije u ravnoteži kroz studije pojedinačnih slučajeva. Zato smo u rad uključili i pregled literature o mehanizmima difuzije javnih politika te pokušali izvesti zaključke o pet zemalja obuhvaćenih radom. Slika promjena nadopunjena je kratkom diskusijom internih političkih zbivanja s naglaskom na razdoblje

rane tranzicije slijedeći *path dependency* pretpostavku. Konačno, na kraju smo prikazali implikacije u socijalnim učincima u Estoniji, Litvi, Latviji, Sloveniji i Hrvatskoj. Rezultati prikazani u zadnjem dijelu rada uvelike potvrđuju polaznu hipotezu rada da usvojeni i implementirani model socijalno-gospodarskih odnosa bitno utječe na socijalna kretanja i socijalne indikatore obrađenih zemalja. U tom smislu, Republika Hrvatska danas se nalazi na novoj prekretnici. S jedne strane, globalna recesija nameće potrebu izgradnje novih institucionalnih aranžmana čiji končan rezultat nije moguće predvidjeti u pogledu adaptacija prema postojećim modelima kapitalizama, kao što nije moguće predvidjeti ni evolucije postojećih modela pod utjecajem recesije. S druge strane, u Hrvatskoj očekujemo i dodatne utjecaje koji se vezuju uz punopravno članstvo u Europskoj uniji. S našeg je sadašnjeg polazišta prvi mogući razvojni put usmjeren prema skupini zemalja Poljske, Mađarske, Češke i Slovačke, u kojoj se tendencije strateške i tržišne koordinacije miješaju na nejasan način, no koje po nekim indicijama sudjeluju u međusobnom procesu *race to the bottom* prema neoliberalnom modelu. Druga je mogućnost razvojni put usmjeren prema potvrđivanju naše regulatorne baštine i konvergencije prema strateški koordiniranom modelu, ali ovaj put u potpuno novom kontekstu transparentnosti i odgovornosti političkih elita. U tom su smislu rezultati i nalazi ovoga rada ipak pomalo »sugestivni« za buduće nositelje ekonomske i socijalne politike. Drugim riječima, važno bi bilo optimizirati politike na način da se osigura dugoročno održiv model ekonomskog razvoja paralelno sa socijalnim razvojem, a ne model kapitalizma koji promiče ekonomski razvoj na štetu socijalnog razvoja.

LITERATURA

- Adams, J. (2011). *The political economies of Slovenia and Croatia: Does EU and Eurozone membership play a role at all?*. Rad izložen na konferenciji EUSA 2011, Boston.
- Aligica, P. D., & Evans, A. J. (2009). *The neoliberal revolution in Eastern Europe: Economic ideas in the transition from communism*. Cheltenham: Edward Elgar
- Bartlett, W. (2007). The Western Balkans. In D. Lane & M. Myant (Eds.), *Varieties of capitalism in post-communist countries*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Bićanić, I., & Franičević, V. (2005). The challenges of real and subjective poverty and the growth of inequality in the economies of Southeast Europe in transition. *Financial Theory and Practice*, 29(1), 13-16.
- Boas, T., & Gans-Morse, J. (2009). Neoliberalism: From new liberal philosophy to anti-liberal slogan. *Studies in Comparative International Development*, 44(2), 137-161. doi: 10.1007/s12116-009-9040-5
- Bohle, D. (2009). Race to the bottom? Transnational companies and reinforced competition in the enlarged European Union. In B. van Apeldoorn, J. Drahoukoupil & L. Horn (Eds.), *Contradictions and limits of neoliberal European governance: From Lisbon to Lisbon*, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Bohle, D., & Greskovits, B. (2007). Neoliberalism, embedded neoliberalism and neocorporatism: Towards transnational capitalism in Central-Eastern Europe. *West European Politics*, 30(3), 443-466. doi: 10.1080/01402380701276287
- Buchen, C. (2007). Estonia and Slovenia as antipodes. In D. Lane & M. Myant (Eds.), *Varieties of capitalism in post-communist countries*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Cerami, A., & Stubbs, P. (2011). Post-communist welfare capitalisms: Bringing institutions and political agency back in. *Radni materijali EIZA*, 1103.
- Crowley, S., & Stanojević, M. (2011). Varieties of capitalism, power resources, and historical legacies: Explaining the Slovenian exception. *Politics & Society*, 39(2), 268-295. doi: 10.1177/0032329211405440

- Cvijanović, V., & Redžepagić, D. (2011). From political capitalism to clientelist capitalism? The case of Croatia. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci*, 29(2), 355-372. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/111653>
- De Melo, M., Cevdet D., & Gelb, A. (1996). From plan to market: Patterns of transition. *Policy Research Working Paper*, 1564. Available at World Bank website <http://elibrary.worldbank.org/content/workingpaper/10.1596/1813-9450-1564>
- Dente, B., Dossi, S., & Radaelli C. (2011). *Re-casting institutionalism: Institutional analysis and public policy*. Rad izložen na konferenciji Political Science Association Annual Conference, London.
- Dobbin, F., Simmons, B., & Garrett, G. (2007). The global diffusion of public policies: Social construction, coercion, competition, or learning?. *Annual Review of Sociology*, 33, 449-472. doi: 10.1146/annurev.soc.33.090106.142507
- Družić, G. (2009). *Croatian economic development and the EU: Potential and perspectives*. Zagreb: Školska knjiga.
- Duménil, G., & Lévy, D. (2004). *Capital resurgent: Roots of the neoliberal revolution*. London: Harvard University Press.
- European Bank for Reconstruction and Development. *Transition indicators database*. Available at EBRD website <http://www.ebrd.com/pages/research/economics/data/macro.shtml>
- Feldmann, M. (2006). Emerging varieties of capitalism in transition countries: Industrial relations and wage bargaining in Estonia and Slovenia. *Comparative Political Studies*, 39(7), 829-854. doi: 10.1177/0010414006288261
- Gilardi, F. (2003). *Spurious and symbolic diffusion of independent regulatory agencies in Western Europe*. Rad izložen na konferenciji The Internationalization of Regulatory Reform, Berkeley.
- Gore, C. (2000). Rise and fall of the Washington consensus as a paradigm for developing countries. *World Development*, 28(5), 789-804. doi: 10.1016/S0305-750X(99)00160-6
- Fourcade-Gourinchas, M., & Babb, S. (2002). The rebirth of the liberal creed: Paths to neoliberalism in four countries. *American Journal of Sociology*, 108(3), 533-579. doi: 10.1086/367922
- Graham, E., Shipan, C. R., & Volden, C. (2008). The diffusion of policy diffusion research. Neobjavljeno. The Ohio State University, The University of Michigan.
- Grdešić, M. (2007). Kako uspoređivati kapitalizme? Pregled razvoja komparativne političke ekonomije. *Politička misao*, 44(4), 133-154. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/32710>
- Hahnel, R. (2002). *The ABCs of political economy: A modern approach*. London: Pluto Press.
- Hall, P. (1993). Policy paradigms, social learning, and the state: The case of economic policymaking in Britain. *Comparative Politics*, 25(3), 275-296. doi: 10.2307/422246
- Hall, P., & Gingerich, D. (2004). Varieties of capitalism and institutional complementarities in the macroeconomy: An empirical analysis. *Max-Planck-Institut für Gesellschaftsforschung Discussion paper*, 4/5. Available at MPI-fG website http://www.mpi-fg-koeln.mpg.de/pu/mpifg_dp/dp04-5.pdf
- Hall, P., & Soskice, D. (2001). *Varieties of capitalism: The institutional foundations of comparative advantage*. New York: Oxford University Press.
- Hall, P., & Thelen, K. (2009). Institutional change in varieties of capitalism. *Socio-Economic Review*, 7(1), 7-34. doi: 10.1093/ser/mwn020
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. New York: Oxford University Press.
- Henisz, W., Zelner, B., & Guillén, M. (2005). The worldwide diffusion of market-oriented infrastructure reform, 1977-1999. *American Sociological Review*, 70(6), 871-897. doi: 10.1177/000312240507000601
- Klein, N. (2007). *The shock doctrine: The rise of disaster capitalism*. London: Penguin Books.
- Klein, N. (2008). *Doktrina šoka. Uspon kapitalizma katastrofe*. Zagreb: V.B.Z. studio.
- Knell, M., & Srholec, M. (2007). Diverging pathways in Central and Eastern Europe. In D. Lane & M. Myant (Eds.), *Varieties of capitalism in post-communist countries*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Knöbl, A., & Haas, R. D. (2003). IMF and the Baltics: A decade of cooperation. *IMF Working Paper*, 03/241. Available at IMF website <http://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=16981.0>

- Kuhn, T. (1996). *The structure of scientific revolutions*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lane, D., & Myant, M. (2007). *Varieties of capitalism in post-communist countries*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Lee C. K., & Strang D. (2006). The international diffusion of public sector downsizing: Network emulation and theory-driven learning. *International Organization*, 60(4), 883-909. doi: 10.1017/S0020818306060292
- Lučev, J. (2010). Ekonomija i ideologija: slučaj Međunarodnog monetarnog fonda. *Politička misao*, 47(4), 79-92. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/99400>
- Lutz, S., & Kranke, M. (2010). The European rescue of the Washington consensus? EU and IMF lending to Central and Eastern European countries. *LEQS Paper*, 22. Available at LSE website <http://www2.lse.ac.uk/europeanInstitute/LEQS/LEQSPaper22.pdf>
- Milanovic, B. (1998). *Income, inequality, and poverty during the transition from planned to market economy*. Washington, D.C.: World Bank.
- Ministarstvo financija Republike Hrvatske. *Međunarodne financije: MMF*. Dostupno na <http://www.mfin.hr/hr/mmf>
- Nestić, D. (2002). Ekonomske nejednakosti u Hrvatskoj 1973-1998. *Financijska teorija i praksa*, 26(3), 595-613. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/file/9038>
- Nölke, A., & Vliegenthart, A. (2009). Enlarging the varieties of capitalism: The emergence of dependent market economies in East Central Europe. *World Politics*, 61(4), 670-702. doi: 10.1017/S0043887109990098
- Offe, C. (1991). Capitalism by democratic design? Democratic theory facing the triple transition in East Central Europe. *Social Research*, 58(4), 865-892.
- Ong, A. (2007). Neoliberalism as a mobile technology. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 32(1), 3-8. doi: 10.1111/j.1475-5661.2007.00234.x
- Peet, R. (2003). *Unholy trinity: The IMF, World Bank and WTO*. New York: Zed Books.
- Schumpeter, J. (1996). *History of economic analysis*. Oxford: Oxford University Press.
- Stiglitz, J. (2002). *Globalization and its discontents*. London: Penguin Books.
- Stiglitz, J. (2009). *Uspjeh globalizacije: Novi koraci do pravednog svijeta*. Zagreb: Algoritam.
- Stubbs, P., & Zrinščak, S. (2009). Croatian social policy: The legacies of war, state-building and late europeanization. *Social Policy and Administration*, 43(2), 121-135. doi: 10.1111/j.1467-9515.2009.00651.x
- The Heritage Foundation. (2013). *Index of economic freedom database*. Available at The Heritage Foundation website <http://www.heritage.org/index/explore>
- Williamson, J. (1990). What Washington means by policy reform. In J. Williamson (Ed.), *Latin American Adjustment: How Much Has Happened?*. Washington, D.C.: Institute of International Economics.

Summary

VARIETIES OF CAPITALISM, NEOLIBERAL EXPANSIONS AND SOCIAL EFFECTS IN THE BALTIC COUNTRIES, SLOVENIA AND CROATIA: A COMPARATIVE APPROACH

Josip Lučev

Faculty of Political Sciences, University of Zagreb
Zagreb, Croatia

Zdenko Babić

Department of Social Work, Faculty of Law, University of Zagreb
Zagreb, Croatia

Europe turned to the markets on two levels in the past 40 years. The first is a global »migratory technology« of neoliberalism that has been developing since the 1970-s. The second is the transition in Central and Eastern Europe in the last twenty years. Is it possible to identify alternative development paths and models inside the common market orientation and market economy trends in Europe? The authors first examine the phenomenon of neo-liberalism and deal with the extent to which the neoliberal reforms were implemented in five selected countries: Estonia, Lithuania, Latvia, Slovenia and Croatia. The authors use two compatible conceptual frameworks: public policy diffusion and Varieties of Capitalism (VoC), and complement this approach with political elements, including early transition developments. In recent years, VoC literature often referred to Slovenia (CME) and Estonia (LME) as two functional extremes in Central and Eastern Europe. Comparing the relevant indices, the authors confirm this view. Lithuania is found to be close to Estonia at the liberal market economy end of the spectrum, while Croatia is akin to Slovenia as a coordinated market economy. Latvia has been confirmed as inconsistently profiled. Ultimately, the authors investigate social effects of diverging paths to transition, implemented reforms and alternative models of capitalism in selected countries.

Key words: post-socialist countries, Varieties of Capitalism, neo-liberalism, the social effects of market-oriented reforms.